

Oksana Vasetska

NOTIONAL SYNONYMY IN UKRAINIAN SYNTACTIC TERMINOLOGY

The article reveals a section of terminological units of the variology, the analysis is given in specialized dictionaries and reference books in linguistics, i.e. it deals with the status of synonyms and variants in general variance theory, in particular, synonymy is recognised as a semantic variation and traditional variation is declared as a formal expression of a broader category of variability.

The common phenomenon of describing a concept by several names is variability. It distinguishes into synonymy and doubling by such criterion as the interchangeability of terms in contexts. The way to avoid the terminological coincidence of terms which describe the general features of the language system and refer the indicator of the formal distinction of identical units by the meaning is proposed.

Such group of synonymic terms as notional terms, i.e. analytical terms-synonyms with synonymous subordinative dependent components, are analyzed. This group is represented by simple two-component analytical terms and complex (three-component) terms-phrases. Components of simple phrases terms are formed in such ways “adjective + noun in the nominative case” and “noun in the nominative case + noun in the genitive case”. The peculiarity of presented terminological rows of complex word-combination is that each subsequent dependent synonymic component reduces the meaning of the previous word-combination. This group includes units formed in such ways “dependent word + simple word-combination”, “dependent word (Adj)” + simple word-combination (main word (noun) + dependent word (noun in the genitive case)” and “the main word + dependent from word-combination word” and the rows of units containing synonymous dependent components as word and a simple complex word-combination.

Key words: Ukrainian syntactic terminology, variology, semantic variance, synonymy, notional synonymy.

УДК 81'373.46

Л.І. ДІДУН
м. Київ, Україна

ТЕРМІН ІНТЕНСИВНІСТЬ У ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті розглянуто потракування терміна інтенсивність у лінгвістичних дослідженнях. Окреслено коло термінів, які репрезентують поняття «інтенсивність» у мовознавстві. Проаналізовано терміни інтенсивність, інтенсифікатор, інтенсив, категорія інтенсивності.

Ключові слова: *терміни інтенсивність, інтенсифікатор, інтенсив, категорія інтенсивності.*

Для характеристики специфіки виявлення різноманітних явищ, процесів досить часто вживають термін *інтенсивність* (з лат. «*intensio*» – напруження,

© Л.І. ДІДУН, 2019

підсилення (ЛРС, с. 413). Можна окреслити широке коло сфер, у яких оперують цим терміном. Про його універсальність свідчить те, що ним послуговуються в багатьох галузях науки і техніки, коли говорять про особливості процесу, кольору, світла, звуку тощо.

Як однослівний термін чи у складі терміносполучень мовна одиниця *інтенсивність* входить до багатьох спеціальних словників із різних галузей знань, зокрема фізики, математики, хімії, геології та ін. (РУСНТ, ТСФ, ТСХТ, СНТГС, УАНТС, СГТ), репрезентована в загальнотехнічних словниках (УРАФНС, РУСТ). Термін позначає силу звуку, характеристику випромінювання та напружень у фізиці (ТСФ, с. 229), специфіку пігментів у хімії (ТСХТ, с. 159), особливості потоку в гірничій справі (СНТГС, с. 125). Як «інтенцію, натугу» тлумачить термін П.А. Тутковський у «Словнику геологічної термінології» (СГТ, с. 19).

З-поміж різноманіття побутування цієї номінації в різних сферах знань окремої уваги заслуговує його розгляд у галузі лінгвістики. Вивчення інтенсивності належить до актуальних аспектів мовознавчих досліджень, що втілюється в ряді вітчизняних і зарубіжних робіт. Зокрема інтенсивність як компонент семантичної структури слова аналізували О.В. Бельська, Н.І. Бойко, Т.Л. Хомич, О.Й. Шейгал та ін. Категорію інтенсивності дії вивчали В.П. Мусієнко, О.М. Попенко. Різноманітним засобом інтенсифікації присвячені праці І.І. Туранського, І.І. Убіна, С.Є. Родіонової, О.М. Полянського, К.Т. Рсалдинова, І.І. Сущинського, О.Ф. Шевченко та ін. Особливості виявлення інтенсивності у фразеології висвітлено у роботах Т.В. Гридневої, М.З. Гурко, Х.Н. Савичевої, І.М. Шевченко, Д.Є. Ігнатенко та ін. Зважаючи на пильну увагу науковців до цього явища, актуальним є аналіз терміна *інтенсивність* у мовознавчому аспекті. Метою дослідження є розгляд особливостей використання терміна *інтенсивність* у лінгвістичних працях, окреслення ряду термінів, що репрезентують явище інтенсивності.

Термін *інтенсивність* зафіксовано в багатьох лінгвістичних словниках, зокрема перекладних (КССТ, САЛТ, СЛТ, СЛТА, СЛТРТ, СЛТМ, СЛТЧ, ЛСПШ, РБСЛТ, ФРУСЛТ). Його функціонування в різних мовах засвідчує «Словник слов'янської лінгвістичної термінології» (ССЛТ, с. 82 – 83). У «Словнику американської лінгвістичної термінології» Е. Хемп тлумачить *інтенсивність* як «особливий тип конотації» (САЛТ, с. 85). О.С. Ахманова у «Словнику лінгвістичних термінів» трактує його як «ступінь підсилення або послаблення видиху, тобто сили чи слабкості вимови під час артикуляції звука, особливо голосного» (СЛТА, с. 179), Д.І. Ганич та І.С. Олійник характеризують термін як «міру підсилення чи послаблення видиху» (СЛТ, с. 95). За «Словником лінгвістичних термінів» Ж. Марузо він означає «підсилення звуку, що є наслідком спільної дії різних артикуляційних рухів» (СЛТМ, с. 123). Термін *інтенсивність*, у потрактуванні представників Празької лінгвістичної школи, з одного боку, позначає кількість фонологічної ознаки, а з іншого, – динамічний наголос (ЛСПШ, с. 73). У реєстрі словника Л.В. Струганець цю мовну одиницю зафіксовано у складі термінологічного словосполучення *інтенсивність мовлення* – «сила вимови звуків, слів, мовних фактів, що залежить від амплітуди коливань голосових зв'язок і пов'язана з особливостями мовного дихання» (КССТ, с. 25). За словником Д.Е. Розенталя та М.О. Теленкової, це словосполучення витлумачено як

«сила чи слабкість вимови, пов'язана з підсиленням чи ослабленням видиху» (СЛТРТ, с. 96). З огляду на таку репрезентацію в спеціальних словниках дослідники зазвичай пов'язують термін із вузькою галуззю мовознавства [3; 5].

У «Словнику української мови» в 11 т. слово *інтенсивність* потрактовано як абстрактний іменник до прикметника *інтенсивний* (СУМ, IV, с. 37), що має значення: напружений, посилений; який дає найбільшу продуктивність; *рідко*. Яскравий, густий (про колір) (СУМ, IV, с. 36 – 37).

Значне зацікавлення поняттям *інтенсивність* у мовознавстві, за спостереженням О.В. Бельської, спостерігається вже на початку 60-х років ХХ ст., але сам термін став активно вживатися з кінця 70-х років ХХ ст. [2]. Також дослідники пов'язують уведення в активний ужиток у лінгвістиці терміна з ім'ям І.І. Туранського [3], який визначає інтенсивність як семантичну мовну категорію. Науковець наголошує, що як для вивчення природи та суспільства констатовано різну інтенсивність, різні кількісні характеристики процесів, так само і в лінгвістичній терміносистемі поняття *інтенсивність* варто трактувати як кількість, ступінь, міру експресивності [14, с. 13].

Мовознавці оперують рядом термінів, що окреслюють явище інтенсивності, зокрема *підсилення*, *інтенсив*, *інтенсифікатор*, *категорія інтенсивності*.

Подекуди синонімічне вживання лексем *інтенсивність* та *міра* спостерегла В.П. Мусієнко, але дослідниця наголошує, що у вітчизняній лінгвістиці надають перевагу термінам *інтенсивність* та *підсилення* [7, с. 20]. Досліджуючи систему засобів вираження високого ступеня ознаки на матеріалі німецької мови, І.І. Сущинський оперує термінами *підсилення* та *потенціювання* [12]. Науковець наголосив, що через складність поняття *підсилення* йому важко дати достатньо повну дефініцію, яка б чітко відображала його суть [13, с. 79]. Автор відзначає, що загалом *підсилення* можна вважати кількісною характеристикою якісної сторони мови [13, с. 80]. Учений виокремив два погляди на це явище: в широкому розумінні – це підвищення ступеня дієвості вислову, за іншою точкою зору суть категорії *підсилення* полягає у вираженні високого ступеня ознаки або інтенсивності процесу, яка свідчить про вихід за межі звичайного, загальноприйнятого [13, с. 79]. За визначенням О.Ф. Шевченко, поняття *інтенсивності* в широкому розумінні наявне в будь-якому зіставленні мовних фактів [17, с. 5]. Мовознавці з цього приводу апелюють до праці Ш. Баллі, який про інтенсивність в широкому розумінні слова говорив, що «це поняття внутрішньо міститься у будь-якому зіставленні мовних фактів за умови, якщо під терміном «інтенсивність» розуміти всі відмінності, які зводяться до категорії кількості, величини, цінності, сили тощо, незалежно від того, йдеться про конкретні чи абстрактні ідеї» [1, с. 202].

Зосереджуючи увагу на різнорівневих засобах експлікації інтенсивності, науковці активно оперують термінами *інтенсифікатор*, *інтенсифікат*. Так, С.Є. Родіонова, Т.М. Сидорова визначають інтенсифікатори як експліцитні засоби підсилення (напр., *дуже*, *надто*, *надзвичайно*) [8; 11]. Універсальним інтенсифікатором, на думку С.Є. Родіонової, «є прислівник *дуже* та його синоніми – *надто* та *вельми*» [8, с. 159]. Ці прислівники, як наголошує дослідниця, показують небайдужість мовця до предмета мовлення, дозволяють передати сильне враження, викликане предметом мовлення. До «індикаторів елемента інтенсивності» Т.В. Гриднева зараховує лексеми: *дуже*, *сильно*, *украї*,

надзвичайно [4]. Інтенсифікатором, на думку М.І. Гураль та О.Л. Дашченко, є будь-який засіб, що підвищує ступінь експресивності висловлювання [5, с. 94]. Виявниками інтенсивності у фразеологізмах Х.Н. Савичева називає прислівники *дуже, надто, вкрай, надзвичайно, сильно, зовсім* та ін. [9], які у тлумаченнях одиниць є маркерами підсиленого значення.

Інтенсифікатами С.Є. Родіонова називає слова, які імпліцитно містять у своєму значенні сему інтенсивності (напр., *громоподібний, шквал, злива*) [8, с. 159]. Т.М. Сидорова як синонім до терміна *інтенсифікат* подає термін *інтенсив*, а також вживає термін *підсилювач* [11]. І.І. Сущинський у своїх дослідженнях оперує термінами *потенціатор, підсилювач* [12, с. 4]. Та все ж С.Є. Родіонова слушно зазначає, що «провести чітку межу між інтенсифікаторами й інтенсифікатами важко», бо ж інтенсифікати, поєднуючись з іншими словами, можуть самі ставати інтенсифікаторами [8, с. 160].

У лінгвістиці активно послуговуються терміном *категорія інтенсивності*. Х.Н. Савичева наголошує, що «як квінтесенція людської практики і мислення, категорії виражають фундаментальні рівні розуміння людиною природи, суспільства, самої себе, є важливими елементами світогляду людей», до таких зараховує і категорію інтенсивності [9], яка забезпечує сприйняття індивідом базових універсальї розуміння світу. Вона належить до основних логічних понять, що відбивають у нашій свідомості різноманітні зв'язки реальної дійсності, забезпечуючи основи розуміння людиною багатьох чинників (природи, суспільства, абстрактних відношень). «Кількісна різниця, або ж різниця в інтенсивності, є однією з-поміж загальних «категорій», в які ми вносимо будь-які об'єкти нашого сприйняття або нашої думки» [17, с. 5].

Категорія інтенсивності є важливою характеристикою вербалізованих дій, процесів і явищ. Дослідники визначали її як загальномовну (О.Ф. Шевченко, М.З. Гурко, О.Р. Гаврилюк), що не належить до певного функціонального стилю (О.Ф. Шевченко), має універсальний характер (І.В. Ревенко), є відкритою (В.В. Безрукова), антропоцентричною за своєю природою (Н.І. Бойко, Т.Л. Хомич, І.В. Ревенко) та відзначається різноманіттям виражальних засобів (М.З. Гурко, С.Є. Родіонова, І.І. Туранський, І.І. Сущинський, В.П. Мусієнко, О.Й. Шейгал), покликаних виявляти значення підсилення на різних мовних рівнях.

Науковці наголошують на неоднозначному тлумаченні цього терміна та його лінгвістичному статусі [15] і трактують категорію інтенсивності як комунікативно-прагматичну (І.І. Сущинський), функціонально-семантичну (Т.В. Гріднева), лінгвопрагматичну (В.В. Безрукова), ономасіологічну (У.Г. Рис-Вікерс), семантичну категорію прагматичного характеру (С.Є. Родіонова). Але здебільшого її визначають як категорію семантичну (І.І. Туранський, М.З. Гурко, В.П. Мусієнко, І.В. Ревенко).

В.П. Мусієнко називає категорію інтенсивності своєрідним оператором під час обробки вражень про світ та їх відображення у мові [7, с. 220]. Нам імпує висловлювання М.З. Гурко про те, що *категорія інтенсивності* є «семантичною категорією та становить собою кількісну характеристику певної якості» [6, с. 14]. Услід за М.З. Гурко ми розуміємо під терміном *інтенсивність* семантичну категорію, що передає ступінь вияву ознаки певної якості чи дії.

Є думка, що терміном *категорія інтенсивності* оперує менша кількість дослідників, надаючи перевагу *інтенсивності як компонентів семантики слова* [5, с. 90]. Адже семантика інтенсивності слугує об'єднувальним чинником для різних груп мовних одиниць. Погоджуємося з думкою С.О. Швачко, що «семантичне поле утворюється великою кількістю значень, які мають хоча б один спільний семантичний компонент, наприклад, величина, вага, змішувальність, висота, глибина, довжина, інтенсивність...» [16, с. 10]. Об'єктивацією цієї семи в структурі значення слугують слова *дуже, сильно, надмірно, надзвичайно, занадто* тощо [10]. Зокрема, інтенсивність є компонентом семантики фразеологічних одиниць, що виявляться за допомогою цілої низки відповідних маркерів у їх тлумаченнях.

Отже, термін *інтенсивність* використовують у багатьох сферах науки і техніки, що засвідчено термінологічними словниками з різних галузей знань. Це актуалізує вивчення специфіки його потрактування саме як терміна лінгвістики. У мовознавчих працях бачимо також активне вживання терміна *підсилення*. У дослідницькій площині поняття «інтенсивність» перебуває ряд термінів: *інтенсив, інтенсифікатор, категорія інтенсивності*. Термін *інтенсивність* використовують на позначення компонента семантики, а категорію інтенсивності визначають як таку, що репрезентує кількісний показник якісної ознаки.

Перспективним видається подальше дослідження термінології, яка окреслює специфіку виявлення інтенсивності на всіх рівнях мовної системи.

1. Балли Ш. Французская стилистика. Москва, 1961. 394 с.
2. Бельская Е.В. Проблема интенсивности в современной отечественной лексикологии. *Вестник Томского государственного университета*. 2004. № 282. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/problemu-intensivnosti-v-sovremennoy-otechestvennoy-leksikologii> (дата звернення: 27.11.2018).
3. Бойко Н.І., Хомич Т.Л. Конотативна лексична семантика: інтенсивний і параметричний складники. Ніжин, 2011. 167 с.
4. Гриднева Т.В. Коммуникативно-прагматические свойства семантики глагольных фразеологических единиц. *Коммуникативно-прагматическая семантика*: Сб. науч. тр. Волгоград, 2000. С. 95 – 105.
5. Гураль М.И., Дашченко О.Л. Языковые средства выражения категории интенсивности в поэтическом тексте. *Система і структура східнослов'янських мов*. Київ, 2006. С. 89 – 95.
6. Гурко М.З. Категорія інтенсивності в сучасній німецькій фразеології (на матеріалі фразеологічних одиниць групи «інтелектуальні здібності людини»): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2006. 17 с.
7. Мусиенко В.П. Модус интенсивности в семантической структуре русского глагола. *Життя у слові*: Зб. наук. праць на пошану акад. В.М. Русанівського. Київ, 2011. С. 217 – 230.
8. Родионова С.Е. Семантика интенсивности и ее выражение в современном русском языке. Проблемы функциональной грамматики: Полевые структуры. Санкт-Петербург, 2005. С. 150 – 168.
9. Савичева Х.Н. Категория интенсивности и ее отражение в русской фразеологии: в сопоставлении с башкирскими фразеологическими единицами: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Уфа, 2004. URL: <http://www.dissercat.com/content/kategoriya-intensivnosti-i-ee-otrazhenie-v-russkoi-frazeologii-v-sopostavlenii-s-bashkirskim> (дата звернення: 19.10.2018).

10. Савичева Х.Н., Рахимова Є.Ф. Понятие семантической категории интенсивности и ее языковое выражение. *Международный научно-исследовательский журнал. Филологические науки*, 2016. Вып. № 3 (45). URL: <https://research-journal.org/languages/ponyatie-semanticheskoy-kategorii-intensivnosti-i-ee-yazykovoe-vyrazhenie/> (дата звернення: 4.10.2018).
11. Сидорова Т.М. К вопросу о статусе интенсификаторов и их функционировании в текстах художественной литературы. *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии*. № 12 (31). Новосибирск, 2013. URL: <http://sibac.info/12401> (дата звернення: 26.09.2018).
12. Сущинский И.И. Система средств выражения высокой степени признака (на материале современного немецкого языка): автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 1977. 16 с.
13. Сущинский И.И. Усилительные конструкции. *Филологические науки*. Москва, 1991. С. 79 – 90.
14. Туранский И.И. Семантическая категория интенсивности в английском языке. Москва, 1990. 173 с.
15. Цепенюк Т.О. Категорія інтенсивності в англійській та українській мовах: перекладознавчий аспект. *Наукові записки*. Серія: філологія (мовознавство). Вінниця, 2017. Випуск 25. С. 237 – 245.
16. Швачко С.А. Языковые средства выражения количества в современном английском, русском и украинском языках. Киев, 1981. 144 с.
17. Шевченко О.Ф. Именные сочетания-интенсификаторы качественного признака (на материале современного английского языка): автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Киев, 1978. 22 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- КССТ – Струганець Л.В. Культура слова. Словник термінів. Тернопіль, 2000. 88 с.
- ЛРС – Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь: ок. 50000 слов. Москва, 1986. 840 с.
- ЛСПШ – Вахек Й.В. Лингвистический словарь Пражской школы. Москва, 1964. 350 с.
- РБСЛТ – Русско-белорусский словарь лингвистических терминов. Минск, 1988. 141 с.
- РУСНТ – Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос. Київ, 1998. 892 с.
- РУСТ – Шелудько І., Садовий Т. Російсько-український словник технічної термінології (загальний). (Проект), 1928. URL: <https://r2u.org.ua> (дата звернення: 10.12.2018).
- САЛТ – Хемп Э. Словарь американской лингвистической терминологии. Москва, 1964. 263 с.
- СГТ – Тутковський П.А. Словник геологічної термінології (проект). Київ, 2008. 171 с.
- СЛТ – Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. Київ, 1985. 360 с.
- СЛТА – Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва, 1966. 606 с.
- СЛТМ – Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов. Москва, 1960. 435 с.
- СЛТРТ – Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов: Пособие для учителя. Москва, 1985. 399 с.
- СЛТЧ – Челак Т. Словарь лингвистических терминов. Русско-молдавский и молдавско-русский. Кишинев, 1969. 206 с.
- СНТГС – Колган О.В. Словник найуживаніших термінів гірничої справи. Слов'янськ, 2007. 323 с.
- ССЛТ – Словарь славянской лингвистической терминологии: у 2 т. Т. 12. 1977.

- СУМ – Словник української мови: в 11-ти т. Київ, 1970 – 1980.
ТСФ – Вакуленко М.В., Вакуленко О.В. Тлумачний словник із фізики. 6644 статті. Київ, 2008. 767 с.
ТСХТ – Толковый словарь по химии и химической технологии. Основные термины. Москва, 1987. 528 с.
УАНТС – Українсько-англійський науково-технічний словник. Київ, 2008. 912 с.
УРАФНС – Рудакова И.Ф. и др. Учебный русско-англо-французско-немецкий словарь общетехнической лексики. Москва, 1982. 448 с.
ФРУСЛТ – Назарян А.Г. Французско-русский учебный словарь лингвистической терминологии. Москва, 1989. 447 с.

Lilia Didun

TERM *INTENSITY* IN LINGUISTIC STUDIES

The article deals with the term intensity in linguistic research. The universality of the term emphasizes the fact that it is used in many fields of science and technology, when they talk about the intensity of the process, color, light, sound. It is fixed in many special dictionaries. The term intensity is actively used in the field of linguistics. The study of intensity is an important aspect of linguistic research. This indicates the relevance of considering this term in linguistics.

A circle of terms is outlined, which denotes the concept of intensity in linguistics. The terms intensity, amplification, intensity, intensifier, category of intensity is considered. The peculiarities of studying the studied terms in works on linguistics are shown.

Interest in the notion of intensity in linguistics has been observed since the early 60's of the XX century. But the term began to be actively used since the late 70's of XX century. Intensity is interpreted as a component of semantics, in particular phraseological units. The category of intensity is general, open, and anthropocentric. It does not belong to a particular functional style. Scientists emphasize the ambiguous interpretation of this term. Researchers determine intensity as a category that represents the quantitative indicator of a qualitative attribute.

Intensifiers are explicit means of amplification. Scientists call a large number of intensifiers. The intensities implicitly contain, in their significance, this amplification. Researchers also use the term intensive. A further study of terminology, which outlines the specificity of the identification of intensity at all levels of the language system, is promising.

Keywords: intensity, intensifier, intensive, intensity category.